

Sanja Radović
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu
sanja.radovic19@gmail.com
UDK 327 (497.1): 32 Bijedić, Dž.
DOI: <https://doi.org/10.62215/2744-2365.2024.5.5.11>
Originalni naučni rad

POSETA DŽEMALA BIJEDIĆA NR KINI 1975. GODINE

Apstrakt

Jugoslovensko-kineske veze obnovljene su 1970. posle decenijskog prekida. Pet godina kasnije, i dalje su trpele značajna ograničenja u pogledu mogućnosti bliže saradnje između Beograda i Pekinga. Razlog su bile ideološke rezerve prema Jugoslaviji koje su se zadržale unutar najužeg kineskog rukovodstva, predvođenog Mao Ce-tungom. Usled tih ograničenja, nije mogla da bude realizovana ni poseta na čelu sa predsednikom J. B. Titom, što posetu Džemala Bijedića čini najvažnijom državničkom delegacijom upućenom u Kinu iz Jugoslavije dok je Mao bio na vlasti (do 1976). Poseta Džemala Bijedića je realizovana u važnom globalnom trenutku — detant je bio na vrhuncu, a jugoslovenska međunarodna pozicija izuzetno kompetitivna unutar trougla velikih sila. Sve to omogućilo je Džemalu Bijediću tokom 1975. da se susretne sa Brežnjevom, Fordom i Maom. Istovremeno, Kina je polovinom 1970-ih tražila nove načine da se nametne kao svetska sila, i bila je u stalnim pokušajima da oslabi sovjetski uticaj u raznim regionima, posebno u jugoistočnoj Aziji i na Balkanu. U bilateralnim okvirima posmatrano, poseta je realizovana posle dugogodišnjeg zastoja i dala je ograničen, ali ipak značajan podsticaj daljem razvoju jugoslovensko-kineskih odnosa.

Ključne reči: Jugoslavija, Kina, Džemal Bijedić, Josip Broz Tito, Mao Zedong (Mao Ce-tung)

Abstract: In 1970, diplomatic relations between China and Yugoslavia were re-established following a ten-year period of interruption. In 1975, after five years, the extent of their bilateral collaboration remained significantly constrained due to enduring Chinese ideological objections to the Yugoslav system. The Chinese government exhibited a cautious approach toward fostering stronger relations with Yugoslavia, resulting in the inability to arrange President Tito's visit during Mao's tenure. Consequently, Džemal Bijedić's visit emerged as the most prominent state delegation from Yugoslavia to China before 1976. Furthermore, the visit of Bijedić was significant within the context of a pivotal global momentum. At the time, détente was at its peak, and the international community held a high regard for Yugoslavia's position. In 1975, Džemal Bijedić held meetings with Brezhnev, Ford, and Mao, making him a unique political figure globally. Concurrently, China sought to establish itself as a prominent global actor by employing strategies to reduce Soviet influence in several geographical areas, with a particular focus on Southeast Asia and the Balkans. The meeting between the two governments served as a step in the further progress of Sino-Yugoslav relations, breaking a prolonged period of inactivity and offering a valuable yet limited boost.

Key words: Yugoslavia, China, 1970s, Josip Broz Tito, Džemal Bijedić, Mao Zedong (Mao Ce-tung)

Međunarodne prilike 1975.

Početak 1975. godine, činilo se da je Hladni rat bio u punom zatišju. Pregovaranje unutar trougla supersila — SAD, SSSR-a i NR Kine s početka decenije¹ — dovelo je u međuvremenu do potpisivanja sporazuma SALT I i SALT II,² R. Niksonovog odlaska u Peking i Moskvu, obnove kinesko-američkih veza, i izvesnog utihnuća u najžešćim napadima

¹ Jugoslavija je imala vrlo zanimljivu ulogu u ovoj fazi triangularne diplomatije. Za više videti kod: Radović, Sanja. 2022. 249-271.

² Youn K. 287.

između Moskve i Pekinga. Važan plod politike detanta bio je završetak rata u Vijetnamu 1973, što je dodatno smirilo prilike u Aziji. Konačnim ujedinjenjem Vijetnama 1975. došlo je do smanjenja hladnoratovskih tenzija na kineskoj granici, što je omogućilo važan preduslov za nastavak kineske politike otvaranja, posebno prema SAD. No, ovakav razvoj događaja imao je i drugu stranu, i odigrao je važnu psihološku i stratešku ulogu u kineskom pristupu Jugoslaviji.³ Naime, američko povlačenje iz Vijetnama šokiralo je Mao Ce-tunga i zabrinulo vlasti u Peking — suočivši ga sa najvećim strahom, da Kina bude okružena SSSR-om i da se nađe i sa severa, i sa juga, „u sovjetskim čeljustima.”⁴ Te strahove nije umirivala, naprotiv, samo ih je produbljavala pojačana sovjetska aktivnost u ovom delu Azije, kao i ofanzivna diplomatska aktivnost usmerena na Evropu (KEBS). Sve to uticalo je na Peking da krene u sopstvenu ofanzivu stvaranja šireg antisovjetskog fronta,⁵ u šta se uklapalo i približavanje Beogradu.

Istovremeno, u Evropi su se događale krupne promene. Moskva je uspela da u avgustu 1975. u Helsinkiju okupi široku grupu zemalja oko politike kolektivne evropske bezbednosti, čime je dodatno učvršćivala sopstvene političke i vojne pozicije u Evropi stečene posle Drugog svetskog rata.⁶ Američki stav prema KEBS-u bio je afirmativan, a motivi su se krili u Kisindžerovoj nešto kasnijoj oceni da je KEBS „umirio” sovjetsko ponašanje u Evropi i da je posledično „ubrzo pad sovjetske imperije.”⁷ S druge strane, Peking je bio sumnjičav prema bilo kakvoj sovjetskoj aktivnosti i stari kritičar politike detanta, smatrajući ga iluzijom. Kada je reč o KEBS-u, Peking je tvrdio da je u pitanju bila samo sovjetska taktika „uspavlivanja” zapadnih zemalja, kroz davanje

³ DAMPS, f 87, d 5, br. 47643, Izveštaj o unutrašnjoj i spoljnoj politici NR Kine i jugoslovensko-kineskim odnosima u 1975. godini, 17.

⁴ Garver J. 2016. 326.

⁵ Mao je u razgovorima sa južnoazijskim liderima, sažeo kineski pogled na prekomonovanje južnoazijskog regiona, kroz metaforu i savet da moraju da paze da im tigar ne uđe na zadnja vrata dok isteruju vuka na prednja. Bila je ovo jasna aluzija na SSSR i SAD. – Garver J. 2016. 325, 329.

⁶ Ouimet M. 2003. 85. O nepoverenju prema sovjetskoj politici „saradnje sa konfrontacijom” videti kod: Zubok, V. 2008. 427–447.

⁷ Čavoški J. 148 .2019. O dalekosežnosti i značaju ovog sporazuma, Kisindžer je zabeležio i sledeće: „Retko kada je jedan diplomatski proces toliko osvetlio sva ograničenja ljudskih predviđanja.” – Gaddis J. 321 .2006.

lažnog osećaja sigurnosti,⁸ uz optužbu da su evropske zemlje „pale na sovjetske trikove”.⁹ Ovakav stav bio je posledica stalnog kineskog straha da će sa smanjenjem tenzija u Evropi, Moskva imati određene ruke da se okrene Aziji, vršeći dodatni pritisak na Kinu.¹⁰ Posle vesti iz Helsinkija, kineska štampa je sa posebnom ozlojeđenošću pisala da je sporazum postavio SSSR u „ulogu Boga”.¹¹

Jugoslavija se na spoljnopolitičkom planu možda najviše razilazila sa Kinom upravo na tom pitanju — ideje KEBS-a, oslonjene na nepovredivost granica i nemešanje u unutrašnje odnose svake države, činile su temelj jugoslovenske spoljne politike.¹² U svom govoru u Helsinkiju, predsednik Tito je izrazio uverenje da će istorijski sud o konferenciji biti pozitivan i da će budući istoričari prepoznati ovaj događaj kao važan doprinos u pravcu izgradnje dalje koegzistencije i mira u svetu.¹³ Ideje KEBS-a bile su posebno bliske malim, nesvrstanim i neutralnim zemljama, kojima su bile potrebne dodatne garancije sopstvene bezbednosti.¹⁴ U Helsinkiju je Tito takav stav dodatno podvukao rečima da su „mir i bezbjednost – ne samo nedjeljivi, već su postali imperativ daljeg napretka čovječanstva.”¹⁵

Tako se kineska ratoborna politika prema Sovjetskom Savezu razilazila sa evropskim trendovima 1975., što je predstavljalo opasnost od samoisključivanja Kine kao relevantnog faktora u novonastalim globalnim trendovima. Iako drugačije viđenje detanta nije uticalo značajno na kinesko-jugoslovenske odnose, ostavljalo je svoje posledice, pa su sumnjičenja i nesigurnosti po pitanju jugoslovenske politike prema SSSR-u bile stalno obeležje odnosa na liniji Beograd-Peking.

⁸ Garver J. 2016. 342.

⁹ Lüthi L. 449 .2020.

¹⁰ Isto, 453. Peking je počeo da pokazuje sumnjičavost zbog američke politike prema SSSR-u već 1973. kada su kineski rukovodioci posle Kisindžerove posete Pekingju i pokušaja zastrašivanja SSSR-om, ostali bez iluzije da su samo „karta” na koju Vašington igra u politici zastrašivanja SSSR. Politikom „umirivanja” Sovjetskog Saveza na zapadu, samo su mu se davale određene ruke na istoku, bilo je mišljenje Pekinga. – Chai-Kwan M. 87 .2011.

¹¹ Isto, 456.

¹² Čavoški J. 2019. 149.

¹³ Vučković Č. 1981. 190.

¹⁴ Radović S. 2021. 161.

¹⁵ Vučković Č. 1981. 192.

Strahovanje od posledica jugoslovensko-sovjetskog približavanja, kao i namera da se pojača uticaj Kine na Balkanu, odigrale su svoju ulogu i u odluci zvaničnog Pekinga da uputi poziv Džemalu Bijediću da poseti Kinu.¹⁶

Pre posete

Već punih pet godina diplomatske veze između Beograda i Pekinga bile su obnovljene, kada se konačno pokrenulo pitanje posete Džemala Bijedića Kini. Sve to vreme čekalo se da se steknu povoljni uslovi za realizaciju posete na najvišem nivou. Jugoslovenskom predsedniku Josipu Brozu Titu nedostajao je samo još susret sa Mao Ce-tungom „kako bi kompletirao svoj lični panteon svetskih državnika sa kojima je vodio *tet-a-tet* razgovore”.¹⁷ Iako o Titovom odnosu prema značaju susreta sa Maom nemamo neposredne zapise, imajući pred očima obim i značaj Titovih diplomatskih aktivnosti na najvišem nivou, ne možemo se oteti utisku da bi susret sa Maom bio dragulj u kruni Titove lične diplomatije.¹⁸ Kada je postalo jasno da i pored svih napora Beograda, takva poseta neće moći da bude realizovana, svi kapaciteti su usmereni ka ugovaranju posete predsednika Saveznog izvršnog veća.¹⁹ Zvaničan poziv Džemalu Bijediću da poseti Kinu, upućen je u januaru 1975., neposredno posle posete Ju Džana, zamenika kineskog MIP-a, koji je u

¹⁶ Radović S. 2021. 161.

¹⁷ Isto, 160.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Pitanje poziva predsedniku Titu da poseti Kinu još za Maovog života ostalo je nerazjašnjeno do danas i verovatno će potpuna ocena moći da se da tek po otvaranju kineskih arhiva. I dok je malo verovatno da je taj poziv zaista bio formalizovan, sam Tito je podvlačio da je do poziva došlo. U razgovoru sa novinarima posle posete kineskog lidera Hua Guofenga u avgustu 1978, Tito će ispričati: „Vi znate da sam ja bio pozvan u Kinu još za života Mao Ce Tunga. Prilikom posjete našeg tadašnjeg predsjednika Saveznog izvršnog vijeća druga Bijedića, Mao Ce Tung je izrazio želju da posetim Kinu. Predsjednik Hua Kuo Feng mi je takođe rekao da je Mao Ce Tung, još prije pet godina, govorio da bi trebalo da me pozovu u posjetu, ističući da je Jugoslavija i 1948. godine bila u pravu što je on tada i izjavio u jednom internom krugu. Ali s obzirom na tadašnje odnose između Kine i Sovjetskog Saveza, nisu to rekli javno”. “Problem pravilne raspodjele dohotka predstavlja jedno od ključnih pitanja našeg razvoja i naših sveobuhvatnih odnosa”, *Komunist*, 15. septembar 1978, 1.; Ostaje nejasno zašto Tito nije prihvatio poziv ukoliko je do njega zaista i došlo, s obzirom da bi to bio nesumnjiv trijumf za jugoslovensku spoljnu politiku, u kontekstu kineske korekcije u pristupu Jugoslavije. Verovatnije je da ovaj poziv nikada nije formalizovan.

decembru 1974. boravio u Jugoslaviji, što je bila prva poseta tog nivoa i značaja upućena iz Pekinga.

Zašto je bilo potrebno da prođe pet godina od obnove jugoslovensko-kineskih odnosa do posete Džemala Bjedića Kini? Posle obnove diplomatskih veza 1970., razvoj odnosa na liniji Beograd-Peking doživeo je značajan uzlet u prve dve godine, kada je ostvaren i najveći obim saradnje, uključujući i posetu saveznog sekretara za spoljne poslove, Mirka Tepavca, Peking 1971. godine.²⁰ Međutim, ubrzo je došlo do značajnog smanjenja u tempu bilateralne saradnje, što se u Beogradu tumačilo kao ozbiljan (i ne slučajan) zastoj. Treba reći da su razlozi za takvo stanje odnosa ležali mahom na kineskoj strani i u unutrašnjim prilikama u Kini. U 1975. godini, okolnosti su konačno počele da se menjaju, a prilike u Kini sređuju — kampanja protiv Konfucija bila je završena,²¹ i stvorili su se uslovi za zasedanje Svekineskog narodnog kongresa, posle desetogodišnje pauze, čime se polako izlazilo iz haotičnog nasleđa Kulturne revolucije. Usvojen je novi ustav, formirana je vlada, donesene su nove spoljnopolitičke i privredne smernice. Najodgovorniji za ovu stabilizaciju bio je Deng Sjaoping, koji je pokušavao da Kinu uvede u stanje redovnog političkog i ekonomskog funkcionisanja.²² To će mu poći za rukom, ali za kratko, s obzirom da će ubrzo biti sklonjen iz vrha partije i odlučivanja, da bi konačno dočekaio svoj puni istorijski uzlet posle Maove smrti.²³

S jugoslovenske strane posmatrano, postojao je iskren interes da se politički nivo saradnje podigne na znatno viši nivo od dotadašnjeg. Međutim, tu je postojao drugi problem — nedostatak reciprociteta u razmenama državnih delegacija između Pekinga i Beograda, i to na štetu jugoslovenske strane. To pitanje je ozbiljno razmatrano u Beogradu kada se odlučivalo o Bijedićevoj poseti, ali je interes za daljim razvojem odnosa sa Pekingom prevladao.²⁴ U Beogradu se procenjivalo

²⁰ Detaljnije o poseti Mirka Tepavca, videti kod: Radović S. 2021. 96-106.

²¹ Gregor A. et. al. 1979. 1074.

²² Teiwes F. et. al. 2007. 248. Vogel E. 2013. 94-119.

²³ Deng Sjaoping vodiće Kinu od kraja 1970-ih do početka 1990-ih i biće glavni kreator velikog reformskog zaokreta koji je Kinu učinio kapitalističkom zemljom, ali "sa kineskim karakteristikama". – Vogel E. 2013. 94-140.

²⁴ Treba reći da je nedostatak reciprociteta postojao i sa drugim zemljama u ovom periodu, pa je i to sigurno bio jedan od razloga zašto Beograd nije video u tome veći problem.

da nemaju nikakve koristi od kapricioznosti, već su se povelj logikom diplomatskog pragmatizma. Sa pozivom Bijediću da poseti Kinu, rezonovalo se, otvarale su se mnogo veće mogućnosti za jugoslovensko-kineske odnose. Bila je to tačna ocena i Bijedićeva poseta pokazala se kao važan trenutak u jugoslovensko-kineskim odnosima, iako nije uspela da otkloni glavnu prepreku u bližoj saradnji — činjenicu da je Kina i dalje gajila ideološke rezerve prema jugoslovenskom sistemu. I pored toga, u kineskom rukovodstvu je postojao permanentan interes za jugoslovensku poziciju u međunarodnim odnosima, te stoga nije netačna ocena da je Peking, koji se sve više orijentisao na saradnju sa nesvrstanim zemljama i zemljama u razvoju, video priliku da ostvari svoje interese u regionu zemalja „trećeg sveta”, preko bliže saradnje sa Beogradom.²⁵ Ipak, suština se kretala oko nečeg drugog — smanjenje uticaja Sovjetskog Saveza u regionu bila je među stalnijim preokupacijama kineske spoljne politike prema Balkanu. Jugoslaviji je takva kineska politika odavno bila poznata, pa je u diplomatskim izveštajima pred posetu ocenjivano da je Kina u sklopu širih globalnih pomeranja, polažući interes na trenutni razvoj situacije na Balkanu, odlučila da ojača svoje veze sa Beogradom.²⁶ To je značilo da su kinesko-jugoslovenski odnosi, u pogledu dinamike, bili poprilično jednostrani i da se Jugoslavija u ovoj fazi i dalje pojavljivala kao reaktivni partner, koji je uvek tu kada Kina proceni da je to svrsishodno i, gotovo isključivo, u sklopu šire i proaktivnije kineske politike.

Pripreme za posetu

Jugoslavija nije bila bez iskustva kada je reč o slanju visokih zvaničnika širom sveta, ali ovo je bio prvi put da se takva delegacija šalje u Kinu, te ne čudi da su iskrsla neka važna protokolarna pitanja, koja su u sebi na videlo iznosila i kulturološke razlike između dve zemlje. Iz jugoslovenske ambasade u Pekingu je tako upozoreno da se u Kini ne praktikuje polaganje venaca, kao i da se ne donose nikakvi skupoceni pokloni.

²⁵ DAMSP, f 78, d 11, br. 422174, SSIP, Poseta predsednika SIV-a Džemala Bijedića NR Kini, 6. 5. 1975, 1.

²⁶ Isto, 2.

Tek odnedavno je počela da se pojavljuje praksa donošenja „manjih i nekomercijalnih” poklona, pa je o tome posebno trebalo povesti računa, kako se domaćini ne bi uvredili.²⁷

Drugo, mnogo važnije pitanje, odnosilo se na nivo susreta koji će Bijedić imati u Pekingu. U Kini još uvek nisu bile uspostavljene jasne (formalne) hijerarhije vlasti posle Kulturne revolucije, pa bi tako u uobičajenim okolnostima bilo dovoljno da Bijedića primi Džou Enlaj, kao čovek br. 2 i Maova višedecenijska desna ruka. Ipak, s obzirom na prirodu i značaj posete, postojalo je očekivanje da će Bijedića primiti i sam Mao Ce-tung. Kako se ovo pitanje nije rešavalo u mesecima pred posetu, u jugoslovenskoj delegaciji se pojavila jedna doza nervoze i strepnje da se poseta može pretvoriti u fijasko ukoliko joj bude upriličen susret, kako je to počelo da se signalizira, „samo” sa Li Sijennijenom, potpredsednikom vlade zaduženim za ekonomska pitanja, što je za Beograd bilo neprihvatljivo. Kao kompromisno rešenje, očekivao se prijem bar kod Deng Sjaopinga, koji je ponovo bio rehabilitovan i formalno, ali i suštinski, bio Bijedićev parnjak.²⁸

I taman kada se činilo da su sva pitanja pred posetu rešena, izbio je politički incident koji je zamalo bacio senku na pripremu posete. Naime, nekoliko nedelja pred Bijedićevu posetu, iz kineske ambasade u Beogradu, stigla je pritužba zbog štampanja govora generalnog sekretara SSSR-a, Leonida Brežnjeva, i to u jugoslovenskom partijskom listu „Komunist”. Optužba se odnosila na njihovu antikinesku sadržinu, što je smatrano neprihvatljivim, posebno u trenutnim političkim odnosima koji su držani za dobre. Lično je kineski ambasador, izrazio svoj čuđenje „da se knjiga sa takvom sadržinom mogla pojaviti u vremenu kada se odnosi između naše dve zemlje povoljno razvijaju”.²⁹ Ova vrsta nesporazuma nije bila nova i događala se i ranije — Kinezi su se, posebno u prvih godinu dana od obnove diplomatskih veza, stalno žalili na pisanje jugoslovenske štampe ili na antikineski sadržaj

²⁷ DAMSP, f 78, d 11, br. 444258, SSIP, Informacija, 16. 9. 1974, 1.

²⁸ DAMSP, f 78, d 11, br. 444366, Depeša, Peking, 17. 9. 1975. Beogradu nisu bile poznate pozadinske okolnosti ovog oklevanja. Kineski premijer Džou Enlaj bio je teško bolestan i njegovo javno pojavljivanje bilo je neizvesno. Sveže rehabilitovani Deng polako je preuzimao sve važnije operativne poslove. – Vogel E. 2013. 91-97.

²⁹ DAMSP, f 78, f 1, br. 441576, Zabeleška, 4. 9. 1975, 1.

pojedinih knjiga. Stoga za Beograd ovo nije bilo iznenađenje, a kineskom ambasadoru je ponuđeno „staro” objašnjenje — da stvari po pitanju štampe funkcionišu drugačije u Jugoslaviji u odnosu na Kinu, i da se zvanične vlasti ne mešaju u uređivačku politiku, a još manje u selekciju govora koji se štampaju, a ponajmanje u sadržaj tekstova stranih vlada. Objasnjeno je da je reč o selekciji govora koji je uradila sovjetska strana, što je bila i ranija praksa.³⁰ Najoštrije je odbačena bilo kakva insinucija da je reč o političkoj poruci Beograda, ili da je štampanje Brežnjevljevih govora u nekakvoj vezi sa promenom jugoslovenskog stava prema Pekingu.³¹ Situacija se tako i razrešila, kineska strana je dobila uveravanja koja su joj bila potrebna. Kako reč nije bila o jedinom incidentu ove vrste, ostaje da do otvaranja kineskih arhiva postavimo dve mogućnosti za ovakva kineska postupanja: kineska poslovična preosetljivost i nerazumevanje za drugačije diplomatske prakse mogla je biti odraz međunarodne izolovanosti, nedostatka diplomatskog iskustva i ideoloških sumnjičenja, kojima je Maova vlada obilovala; isto tako, mogli su biti deo sračunatog pritiska na drugu stranu — stalnim sumnjičenjem, druga strana se saterivala u defanzivu i obezoružavala. Kako god bilo, incident nije naštetio Bijedićevoj poseti.

Kao jugoslovenski premijer (nalazio na čelu SIV-a od 1971. do 1977. godine, kada je tragično nastradao u avionskoj nesreći), Džemal Bijedić je ostao upamćen i kao jedan od najaktivnijih saveznih sekretara, i za vreme svoga mandata obišao je 42 zemlje.³² Poseban fokus njegovog angažmana, u skladu sa jugoslovenskom spoljnom politikom, čiji kreator nije bio, već samo njen sprovedilac³³ — bio je usmeren ka zemljama „trećeg sveta”. Bijedić je na ovim putovanjima bio predan učvršćivanju ideje nesvrstanosti, a prilikom poseta je sklapao brojne ekonomske sporazume, s ciljem da se osnaži dalji privredni razvoj Jugoslavije.

Pokazalo se da je 1975. bila jedna od najznačajnijih godina u Bijedićevom mandatu, bar kada je reč o spoljnopolitičkim aktivnostima. Te godine, Bijedić je učinio tri „velike” posete – SAD, SSSR i Kini. U martu mesecu, šest meseci pre posete Kini, Bijedić je boravio u zvaničnoj poseti SAD,

³⁰ Isto, 2.

³¹ Isto, 3.

³² Kamberović H. 2017. 282.

³³ Isto, 281.

i razgovarao je sa američkim predsednikom Džeraldom Fordom, dok se svega mesec dana kasnije u Moskvi susreo i sa liderom SSSR-a, Leonidom Brežnjevim.³⁴ Treći susret te godine, u oktobru mesecu, kada će razgovarati i sa Mao Ce-tungom, učiniće ga moguće jedinstvenom spoljnopolitičkom ličnošću te godine. Treba svakako reći, da je takav razvoj situacije najmanje bio Bijedićeva zasluga, a znatno više produkt aktivnosti i angažmana jugoslovenske diplomatije, koja je tih godina doživljavala svoj vrhunac. Godina 1975. tako je po mnogo čemu, bila istovremeno kruna Bijedićevog spoljnopolitičkog angažmana i jedna od najuspešnijih godina u jugoslovenskoj diplomatiji tokom 1970-ih.

Dolazak Bijedića u Kinu 1975.

Doček koji je priređen jugoslovenskom premijeru (boravio je u Kini od 6. do 12. oktobra 1975),³⁵ bio je izuzetan i prevazišao je očekivanja Beograda. Prilikom sletanja, jugoslovensku delegaciju je na aerodromu lično sačekao Deng Sjaoping, uz druge zvaničnike, poput potpredsednika nacionalnog kongresa i gradonačelnika Pekinga. Delegacija je zatim prošla centralnim pekinškim ulicama koje su bile okićene zastavama obe zemlje, kao i parolama podrške jugoslovensko-kineskom prijateljstvu. Izveštaji „Politike” bili su dovoljno rečiti: „Doček koji je priređen gostima iz Jugoslavije može se uporediti samo sa svečanošću kakve se priređuju samo najuglednijim državicima iz prijateljskih zemalja. Na aerodromu, ukrašenom parolama dobrodošlice i rečima prijateljstva na srpskohrvatskom i kineskom jeziku, među zastavama dve zemlje i uz zvuke muzike nacionalnih orkestara, plesalo je nekoliko hiljada mladića i devojaka iz pekinških fabrika, srednjih škola i komuna. Na aerodromskoj platformi, pored počasne garde, sastavljene od vodova tri roda vojske, bila je postrojena i jedna četa pripadnika kineske narodne milicije”.³⁶

³⁴ Isto, 337; Detaljnije o Bijedićevoj poseti SAD, videti kod: Bogetić D. 2015. 222- 230.

³⁵ Na putu za Peking, Bijedić je posetio i Hanoj. Trenutak je bio posebno važan jer je poseta došla nekoliko meseci posle ujedinjenja Vijetnama i formalnog primanja Vijetnama među nesvrstane zemlje. – „Topao ispraćaj u Hanoju”, *Politika*, 7. 10. 1975, 1; Isović R., „Poseta Džemala Bijedića azijskim zemljama”, *Međunarodna politika*, br. 614, 1. 11. 1975, 4.

³⁶ „Bijedić doputovao u Peking”, *Politika*, 7. 10. 1975, 1.

Istog dana uveče, bio je upriličen zvaničan prijem za 400 zvanica. U ime kineskog rukovodstva, zdravicu je održao Deng Sjaoping, koji je tom prilikom izrekao pohvale na račun jugoslovenske „revolucionarne tradicije” i „herojske borbe pod vođstvom maršala Tita”. No, u skladu sa i dalje vladajućim ideološkim rezervama, vešto je izbegao da na bilo koji način spomene socijalistički karakter Jugoslavije. Ipak, postojao je izvesni pomak, jer se prvi put javno govorilo o jugoslovenskim privrednim uspesima „pod rukovodstvom predsednika Tita” i o jačanju opštenarodne odbrane, kao i davanju značaja narodno-oslobodilačkoj borbi. U jugoslovenskoj ambasadi primetili su da je to bio i prvi put da se javno odalo priznanje nesvrstanoj politici i ulozi Jugoslavije (dok su se ranije slične ocene mogle čuti samo u bilateralnim razgovorima, sada je to izrečeno i javno).³⁷ Sveukupno, ovakav „dašak svežine” u kineskim istupima, protumačen je u Beogradu kao pozitivan, i kao „prvi korak priznanja društvenog bića Jugoslavije.”³⁸

Sam prijem nije mogao da prođe bez incidenta, za koji opet nisu bili krivi Jugosloveni, već zaoštrenost na relaciji Peking-Moskva. Posle Dengove zdravice i Bijedićevog obraćanja, Deng je ponovo uzeo reč, postavivši pred svim prisutnim pitanje sa jasnom aluzijom na mogućnost sovjetske intervencije u Jugoslaviji, uz opasku da „supersila koja najviše brblja o miru predstavlja najopasnije izvoriste rata”.³⁹ Takva provokacija je urodila plodom i sovjetski ambasador, uz gotovo ceo diplomatski kor iz socijalističkih zemalja, napustili su banket (izuzev ambasadora iz Rumunije, Vijetnama, DNR Koreje i Kube).⁴⁰ Nikako nije bilo slučajno što se Deng rešio na ovakvu demonstraciju u prisustvu jugoslovenskog premijera. Namera mu je svakako bila da poruči kako Peking smatra Moskvu pretnjom po bezbednost Jugoslavije, ali i da pošalje poruku Jugoslaviji kako tu pretnju ne treba nikako da smetne sa uma. Radilo se

³⁷ DAMSP, f78, d12, br. 447632, SSIP, Peking, 7. 10. 1975, str. 2.; DAMSP, f 78, d 12, br. 448758, Depeša, Peking, 10. 10. 1975, 11.

³⁸ DAMSP, f 78, d 12, br. 448758, Depeša, Peking, 10. 10. 1975, 10.

³⁹ DAMSP, f 78, d 12, br. 447632, SSIP, Peking, 7. 10. 1975, 2.

⁴⁰ Deng je i ranije iznosio slične optužbe na račun Moskve, ali se incident ove vrste nije dogodio već dve godine, što je privuklo medijsku pažnju. – DAMSP, f 78, d 12, br. 449284, Depeša, Peking, 17. 10. 1975, 5; DAMSP, f 78, d 12, br. 449375, Depeša, Peking, 20. 10. 1975, 1. Istu formulaciju Deng je izgovorio i u zdravici pred američkim predsednikom Džeraldom Fordom, prilikom njegove posete Peking (1. 12. 1975). – Garver J. 2016. 327.

tu i o kritici jugoslovenske „nedovoljne budnosti” kada je reč o pretnji iz Moskve, ali i jugoslovensko-sovjetskog približavanja, što će posebno doći do izražaja u direktnim razgovorima između dve delegacije.⁴¹

Isto su zapazile i strane diplomate, koje su incident ocenile kao sredstvo pritiska na Jugoslaviju, uočavajući da su kineski domaćini imali običaj da budu oštriji što je gost imao bolje odnose sa SSSR.⁴² U Beogradu nisu ovom incidentu pridali veliku važnost, i ocenili su da je cela epizoda posledica podudaranja više faktora, od kojih se jedan odnosio na dodatno pogoršanje u sovjetsko-kineskim odnosima.⁴³ Opredelili su se da stvar ne uzimaju lično i da je tumače u sklopu šire kineske politike obračuna sa SSSR-om u svakoj prilici. To je bio još jedan primer pragmatizma sa kojim se pristupalo kineskoj strani, ali i pokazatelj koliko je dalji razvoj odnosa sa Pekingom bio važan za Beograd.

Razgovori Deng-Bijedić

Kada je jugoslovenska delegacija došla u Peking, postalo je jasno da su zebnje oko nivoa prijema bile neosnovane. Bijedića su primile i sa njim razgovarale vodeće ličnosti Kine — Mao Ce-tung, ostareli vođa i nesumnjivi vrhovni lider, i Deng Sjaoping, *de facto* drugi čovek i glavni operativac, sa kojim su mogla da se rešavaju tekuća pitanja. „Nesumnjivo, Deng ostavlja utisak čoveka broj jedan, posle Mao Ce-tunga, čiji je uticaj na kinesku politiku, izgleda, još od presudnog značaja”⁴⁴, bilo je i zapažanje jugoslovenske delegacije. Bilo je to svega nekoliko meseci pre ponovnog, trećeg Dengovog uklanjanja iz partije.⁴⁵ Iako se Deng sve

⁴¹ Ovome treba dodati i uznemirenost sovjetskog ambasadora zbog Bijedićeve posete Delhiju, oličenoj u pitanju da li je to možda značilo da je Jugoslavija zamoljena da posreduje u indo-kineskom sporu. To bi značilo da je kod Sovjeta postojalo strahovanje da može doći do kinesko-indijskog sporazumevanja, što bi dalje doprinelo istiskivanju SSSR-a iz Azije. – DAMSP, f 78, d 12, br. 449284, Depeša, Peking, 17. 10. 1975, 2.

⁴² DAMSP, f 78, d 12, br. 449284, Depeša, Peking, 17. 10. 1975, 2.

⁴³ DAMSP, f 78, d 12, br. 447632, SSPI, Peking, 7. 10. 1975, 3.

⁴⁴ DAMSP, f 78, d 1, br. 453096, SSIP, Zapisnik o razgovorima jugoslovenske delegacije, 10. 12. 1975, 3.

⁴⁵ Iako je Deng tokom cele 1975. de fakto preuzeo ulogu zamenika premijera i krenuo sa prvim koracima stabilizacije i liberalizacije, u trenutku Bijedićeve posete, već je počeo da gubi moć unutar partije, i vrlo brzo biće ponovo sklonjen. – Vogel E. 2013. 140-158.

više nametao kao naslednik, malo ko je mogao da pretpostavi veličinu uticaja koji će Deng imati na kasniji kineski put, ponajviše jer ni on nije bio u cvetu mladosti — bio je mlađi od Mao Ce-tunga i Džou Enlaja, ali je u trenutku susreta sa Bijedićem već bio prešao 70-u.⁴⁶ No, jugoslovenskoj delegaciji je upalo u oči da je i dalje bio vrlo bistar i da ga je zapanjujuće dobro služila memorija. Potpuno neočekivano, govorio je bez beležaka, samouvereno. Ostavljao je utisak čoveka sigurnog u svoje stavove i argumente. Da je Deng bio vrlo vešt političar, pokazalo se već u zdravici kojom je uspeo da zbuni Jugoslovene. Nije prošlo nezapaženo da je koristio dvojnu sintaksu u izražavanju i adresiranju, naizmenično se koristeći oslovljavanjima „drugovi” i „prijatelji”, što je u kineskom diplomatskom jeziku bila vrlo važna i iznijansirana distinkcija, jer je pojam “drugovi” bio rezervisan za grupu najbližih socijalističkih zemalja. Jugoslovenima je tako ostalo nejasno koga je smatrao jednim, a koga drugim.⁴⁷

Sami razgovori Deng-Bijedić bili su iscrpni i složeni, i odnosili su se, u najvećem, na međunarodne probleme. Deng, poznat kao vrstan polemičar koji se ne libi da uđe u verbalni klinč, prema Jugoslovenima je postupao vrlo taktično — trudeći se da ne zvuči kao neko ko nameće svoje stavove. Verovatno su razlozi za ovo bilo kompleksni — s jedne strane, postojala je jasna namera da se odnosi sa Jugoslavijom, koji su se još uvek nalazili u osetljivoj fazi, ne opterećuju previše, dok je drugi razlog mogla biti Dengova poslovična samouverenost da će, i bez poentiranja, vreme biti to koje će mu dati za pravo. Bila je to kvalitetna razmena mišljenja, bez napetosti i bez naglašavanja glavnih tačaka neslaganja. Ipak, nije se moglo izbeći i sporadično trenje. Očekivano, ono se pojavilo na temama koje su se ticale SSSR-a, koncepta „trećeg sveta” i detanta, gde je Kina i dalje imala krute stavove koji se nisu poklapali sa jugoslovenskim viđenjima ovih pitanja.

Naime, Kina je godinu dana ranije pred Generalnom skupštinom UN izašla sa svojim konceptom „trećeg sveta”.⁴⁸ Maou je nova teorija o „tri sveta” bila potrebna baš u tom trenutku kako bi odreagovao na političke

⁴⁶ Isto,

⁴⁷ Isto, 2.

⁴⁸ Za ceo govor Deng Sjaopinga tom prilikom videti: <https://www.marxists.org/reference/archive/deng-xiaoping/1974/04/10.htm> (pristupljeno 17. avgusta 2023).

okolnosti koje su ga prestizale. Nezadovoljan tempom razvoja američko-kineskih odnosa, ali i sovjetskim sve većim globalnim prodorom, kineski lider je osjetio potrebu da u globalnoj areni napravi razliku između Kine i dve super sile.⁴⁹ Jedna od važnijih motivacija ticala se i podizanja ugleda Kine među zemljama Afrike i Azije, nastalih u procesu dekolonizacije, gde se kineska platforma sudarala sa jugoslovenskom.⁵⁰

Upravo iz tog razloga, Beogradu je bilo važno da se razjasni kinesko viđenje pojma „treći svet” i eventualno raz(mimo)ilaženje sa jugoslovenskim konceptom nesvrstanosti.⁵¹ S obzirom da je Deng bio taj koji je koncept „trećeg sveta” izneo pred UN godinu dana ranije, bio je više nego rad da ga približi Jugoslovenima. Da bi se izbeglo bilo kakvo eventualno sumnjičenje Kine za nedoslednost, na prvom mestu je išla ograda da je do promene, odnosno kako je to Deng rekao, „evolucije”, u kineskom stavu došlo „posle iscrpnog proučavanja situacije i promena u svetu”.⁵² Deng je izneo i da Kina pod pojmom „trećeg sveta” smatra zemlje u razvoju, stoga taj pojam obuhvata i neke evropske zemlje, poput Jugoslavije, što je izrečeno uz pomalo ciničan komentar – „naravno, ako se ne vređate”.⁵³ Odmah potom, pomalo pomirljivo, Deng je dao objašnjenje da kinesko viđenje ni na koji način nije u koliziji

⁴⁹ Yang K. et. al. 2010. 422-3.

⁵⁰ Više o ovome kod: Radović S. 2021. 152-154.

⁵¹ Za detaljan pregled razvoja kineskog koncepta “trećeg sveta” i njegovog odnosa prema pojmu nesvrstanosti, iz kineskog ugla, videti kod: Wu Y. 2023. 221-264. O međunarodnoj ulozi nesvrstanosti tokom 1970-ih videti: Jevtić B. 1976.: O kineskoj politici prema nesvrstanim iz jugoslovenske perspektive, videti kod: Petković R. 1979.133-175. O globalnoj ulozi i značaju pokreta videti kod: Lüthi L. 2016. 98-147.

⁵² DAMSP, f 78, d 1, br. 453096, SSIP, Zapisnik o razgovorima jugoslovenske delegacije, 10. 12. 1975, 9.

⁵³ Kada je reč o Jugoslaviji, ona bi se, strogo gledajući iznetu kinesku metodologiju, nalazila u „drugom svetu”. No, u bilateralnim susretima Jugoslovenima je poručeno da ih Peking smešta u „treći svet”. Ju Džan je Jugoslovenima dao pojašnjenje da Jugoslavija i Rumunija, ipak, po kineskom viđenju pripadaju „trećem svetu”. *„Izdvajanje Jugoslavije i Rumunije iz njenog istočnoevropskog okruženja, odnosno iz grupe zemalja drugog sveta i smeštanje u ‘treći svet’ činilo se nekonzistentnim i neodrživim. Jugoslavija i Rumunija nisu bile ništa manje nerazvijene od mnogih istočnoevropskih zemalja, tako da je bilo jasno da su kriterijumi bili pre svega političke i ideološke prirode. Jugoslavija i Rumunija su se izdvajale od ostalih zemalja Istočne Evrope isključivo u svom odnosu prema Moskvi, zbog čega je Kina odlučila da ih smesti u „blagonakloniju — grupu zemalja ‘trećeg sveta’, koje su viđene kao žrtve opresije prve dve grupe. Time je na videlo izlazila prava motivacija koja je stajala iza definisanja nove teorije, a to je stvaranje još jedne linije fronta protiv SSSR-a.”* — Radović S. 2021. 153.

sa jugoslovenskim konceptom nesvrstanosti.⁵⁴ Po rečima kineskog premijera, smisao kineskog koncepta bilo je definisanje strateškog rasporeda snaga u svetu – sa ciljem da se „trećem svetu” da na značaju, s obzirom da je upravo „treći svet”, po kineskom viđenju, činio okosnicu u borbi protiv imperijalizma i hegemonizma. Za Beograd je posebno bila problematična Dengova tvrdnja da je jedina veća razlika između Pokreta nesvrstanih i „trećeg sveta” bila u organizovanju, uzimajući u obzir da „treći svet” nije imao svoju organizaciju i redovne konferencije. Svođenjem Pokreta nesvrstanih na formalne aspekte, dovodila se u pitanje suština nesvrstanosti i grubo se prenebregavala njegova politička uloga i značaj.

To nije promaklo Bijediću koji nije bio oduševljen ovakvim Dengovim objašnjenjem i izneo je rezerve Beograda prema kineskoj teoriji i potencijalnom izjednačavanju pojma „treći svet” i nesvrstanosti, jer je to moglo dovesti u pitanje smisao Pokreta nesvrstanih, ali i ugroziti politiku nesvrstanosti.⁵⁵ Bijedić je primetio i da kineska teorija o „trećem svetu” obuhvata neke zemlje koje po svojoj suštini ne mogu pripadati nesvrstanim, jer su vrlo bliske nekoj od dve super sile, te stoga nikako ne bi trebalo izjednačavati dva pojma.⁵⁶ Bijedić je ustvrdio da postoje jasni kriterijumi za pripadanje nesvrstanim zemljama i da se stvari ne mogu tako mešati. U jednom trenutku, učinilo se da je Bijedić izgubio strpljenje, postao je direktniji i nedvosmisleno je poručio kineskoj strani, da bi Jugoslavija želela da „vi kao velika zemlja ne dovedite u pitanje nesvrstanu politiku i njene ciljeve”.⁵⁷ Deng je imao potrebu da zauzme defanzivan stav i da poruči kako Kina ne radi ništa kako bi naštetila nesvrstanosti, i ne samo to, već da nikada (sic!) nisu rekli reč protiv nesvrstanih zemalja,⁵⁸ što je već bila polemici podložna tvrdnja.

Kada je reč bila o detantu, i dalje su perzistirale poznate kineske rezerve — po viđenju Pekinga, radilo se o prevari i još jednom načinu

⁵⁴ DAMSP, f 78, d 1, br. 453096, SSIP, Zapisnik o razgovorima jugoslovenske delegacije, 10. 12. 1975, 11.

⁵⁵ AJ KPR I-5-6/55-5, Služba za spoljnopolitička pitanja, Depeša, Peking, 14. 10. 1975, 9.

⁵⁶ DAMSP, f 78, d 1, br. 453096, SSIP, Zapisnik o razgovorima jugoslovenske delegacije, 10. 12. 1975, 23.

⁵⁷ Isto, 24.

⁵⁸ Isto, 24.

maskiranja sovjetskih velikodržavnih ambicija. Peking je i dalje bio na pozicijama „neizbežnosti rata”. Novitet je, bar za Jugoslovane, bila tvrdnja, da čak i kada SAD i SSSR ne bi želele rat, to po kineskim rečima, ne bi sprečilo izbijanje sukoba jer tako nešto nije uvek zavisilo od „volje čoveka”, imajući u vidu da su prethodna dva svetska rata započela „nekim manjim problemima”.⁵⁹ To je značilo da Kina vidi novi svetski rat kao neumitan i izvestan. Na taj način, u potpunosti se delegitimisala tadašnja politika pregovaranja i smanjenja tenzija među supersilama, a istorija se sagledavala deterministički i kao predložak budućeg svetskog sukoba. Interesantna je bila i promena u stavu prema opasnosti od SSSR-a, koja je došla do izražaja posle Helsinkija – smisao ovog novog sagledavanja glasilo je da SSSR može eventualno da napadne Kinu, ali tek pošto porobi celu Evropu. I u razgovoru sa Bijedićem, kineska namera je bila da ubedi Jugoslovane (ali i da pošalje poruku ostatku Evrope), da je pretnja od SSSR-a po njihovu bezbednost „realna”, kao i da je Kina od sekundarnog interesa sa SSSR u odnosu na Evropu,⁶⁰ čime se težište brige za Sovjetski Savez prebacivalo iz kineskog u evropsko dvorište.

Beogradu nije promaklo da je kritika o neumitnosti i neizbežnosti konfrontacije dve supersile, posredna kritika jugoslovenske politike, s ozbirom da je ova bila bazirana upravo na konceptu miroljubive koezistencije i razoružanja.⁶¹ Bijedićeva pozicija je bila da Jugoslavija ne zatvara oči pred svetskim problemima i da prepozna opasnost od oba bloka, uz stavljanje naglaske kako uvažava želju naroda Evrope „da se ne ponovi rat”.⁶² Na taj način, svoju poziciju protiv velikosilskog ponašanja i sukoba stavljala je kao moralno superiorniju u odnosu na kinesku. Da li je ovo kineska strana primetila, ostaje nejasno.

Tu su se negde i zaključili ovi razgovori — o bilateralnim temama, ovlaš spomenutim, bilo je reči na drugim propratnim sastancima dve

⁵⁹ Isto, 13.

⁶⁰ Da bi demonstrirao da se Kina ne plaši SSSR-a, Deng je čak povremeno upućivao izazov SSSR-u. Tvrdio je da su Kinezi spremni da vode rat, ako treba, dvadeset godina, jer „mi smo zdravih nerava, kao i vi”. – DAMSP, f 78, d 1, br. 453096, SSIP, Zapisnik o razgovorima jugoslovenske delegacije 10. 12. 1975, 15.

⁶¹ DAMSP, f 77, d 20, br. 454076, Depeša, Peking, 10. 11. 1975, 5.

⁶² DAMSP, f 78, d 1, br. 453096, SSIP, Zapisnik o razgovorima jugoslovenske delegacije, 10. 12. 1975, 14.

delegacije. Od važnijih zaključaka, važno je spomenuti da je prihvaćeno da se, kako bi se obezbedila dugoročnost i stabilnost u bilateralnim odnosima, koja je posebno brinula Bijedića, osnuje Zajednički komitet za unapređenje trgovinske razmene (što kineska strana ranije nije prihvatila).⁶³

Razgovor kod Mao Ce-tunga

Centralni susret Bijedićeve posete nesumnjivo je bio onaj sa Mao Ce-tungom. Iako su glavna bilateralna pitanja razrađivana na drugim sastancima, sâm susret sa kineskim liderom nosio je poseban značaj i vrednost. Mao se retko pojavljivao u javnosti, a već godinama unazad retko je primao i državne posete.⁶⁴ Stoga je ovo bila prilika i za strane posmatrače da dobiju nekakvu informaciju o stanju zdravlja kineskog lidera, o čemu se uveliko spekulisalo.⁶⁵ Razgovor koji je Bijedić vodio, po mnogo čemu je sjajan presek ideoloških pozicija na kojima je Mao gradio novu kinesku državu, ali i prepreka na koje je njegova tvrda ideološka linija nailazila u sve drugačijem svetu. Pitanja i komentari koje je davao dosta otkrivaju u kakvom stanju uma je kineski lider živeo. Koliko je reč o sugestivnom navođenju sagovornika, koliko o nesvesnom i u ideološku dogmu ogrezlom razmišljanju, koje je na trenutke gubilo dodir sa realnošću, nekada je teško razlučiti. Tim pre, beleške sa susreta Bijedić-Mao daju dragocen istoriografski uvid u Maove misaone procese u poslednjim godinama njegovog života.

Prvi deo susreta, posebno važan u kontekstu istorijata kinesko-jugoslovenskih odnosa, ticao se razgovora o predsedniku Titu. S obzirom na poznate oštre zamerke iznošene na račun Jugoslavije, a posebno predsednika Tita tokom 1960-ih, očekivalo se da ovaj deo razgovora bude posebno osetljiv. Ipak, protekao je prijatno, i Mao je tokom razgovora čak tri puta uputio pozdrave predsedniku Titu. Takođe se raspitivao i za zdravlje jugoslovenskog lidera, na šta je dobio komentar da je Titovo

⁶³ AJ KPR, I-5-6/55-5, Služba za spoljnopolitička pitanja, Depeša, Peking, 14. 10. 1975, 2.

⁶⁴ Poslednje Maovo pojavljivanje pred kineskim masama dogodilo se u jesen 1971. – Terril R. 1980. 353.

⁶⁵ DAMSP, f 78, d 12, br. 449284, Depeša, Peking, 17. 10. 1975, 3.

zdravlje „odlično, i da je veoma aktivan”. Mao se možda raspitivao i za zdravlje predsednika Tita, očekujući nešto iskreniji odgovor, s obzirom da je Tito bio stariji od njega. Usput, prokomentarisao je da njegovo zdravlje „nije dobro, da ga noge izdaju i da teško govori.”⁶⁶ Bilo je to donekle iznenađujuće priznanje od strane moćnog lidera, koji je dosta polagao na svoju fizičku spremu i njenu demonstraciju.⁶⁷ Da li je iza ovog priznanja stajala i neka taktika, teško je razlučiti, ali se nesumnjivo radilo o neočekivano iskrenom priznanju. U daljem delu sastanka, Mao je više puta spominjao Tita, govoreći blagonaklono o jugoslovenskom lideru, napominjući kako je kineski izgovor Titovog imena „tieto” značio gvožđe, šaljući važnu poruku, posebno u kontekstu antisovjetske agende koju je Kina tada zastupala, praveći paralelu, da je Tito „kao gvožđe, ne plaši se sovjetskog pritiska.”⁶⁸ Pohvala je bila nesumnjiva, ali ipak upakovana u direktnu političku poruku ali i očekivanje, koje je trebalo da dalje moralno obaveže i samog Tita i Jugoslaviju u pogledu daljeg postupanja prema SSSR. Bio je to ujedno i kraj razgovora o Titu. Dvojica lidera se nikada neće direktno sresti.

Drugi deo razgovora, bio je posebno interesantan i prepun jedinstvenih zapažanja, koja zaslužuju detaljniji prikaz zbog izuzetne reprezentacije duha vremena i političkih svetonazora kineskog lidera. Maova ratobornost, ali i dihotomna logika u kojoj je svet mogao postojati samo ako jedna strana odnese prevlast, bila je poslovična i dobro poznata, i ovog puta je došla do punog izražaja kroz nekoliko vođenih dijaloga. Bila je evidentna Maova potreba da demonstrira žestinu antisovjetskog viđenja sveta, i to je rađeno vešto, u dijalogu koji se postepeno razvijao – od naizgled benignog raspitivanja, išlo se ka kompleksnijem i uopštenijem sagledavanju problema. Tako se Mao u jednom trenutku zainteresovao koliko tačno Jugoslavija ima stanovnika. Kada je dobio odgovor, izrekao je zaključak da isto toliko ima i Vijetnam, što bi značilo da bi „narod Jugoslavije, kao i Vijetnam, mogao pobediti Sovjetski Savez

⁶⁶ DAMSP, f 87, f 5, br. 453345, SSIP, Strogo poverljivo, Razgovor predsednika SIV-a, Dž. Bijedića sa predsednikom Mao Ce-tungom, 8. 10. 1975, 1.

⁶⁷ Misli se na čuveno Maovo preplivavanje Jangceckjanga u jeku Kulturne revolucije, devet godina ranije.

⁶⁸ DAMSP, f 87, f 5, br. 453345, SSIP, Strogo poverljivo, Razgovor predsednika SIV-a, Dž. Bijedića sa predsednikom Mao Ce-tungom, 8. 10. 1975, 1.

u slučaju napada, jer vas SAD neće napasti.”⁶⁹ Bijedić, verovatno da se ne bi uplitao u direktnu ideološku konfrontaciju, prepoznao je priliku da razgovor liši tenzije ponavljanjem poznate krilatice, u kojoj je bila sadržana suština jugoslovenske spoljnopolitičke doktrine – „Radimo kao da rata nikad neće biti, a spremamo se za odbranu kao da će doći sutra” – što je Maoa samo isprovociralo da doda kako je nemoguće da rata neće biti. Za njega je takav jugoslovenski stav bio ne samo neprihvatljiv već i defetistički, što je izrekao rečima da „ako neko nije spreman na borbu, onda to može biti po njega opasno.” Stare koncepcijske razmirice ponovo su postale žive. Dok se u susretima sa drugim kineskim sagovornicima, teme poput ovih nisu forsirale, za Maoa je bilo nemoguće da ih zaobiđe. Za njega se svet nalazio u žestokoj ideološkoj borbi, i ni za trenutak nije trebalo gubiti pažnju. Na to se nadovezalo i Maovo sumorno viđenje o spremnosti Evrope da se suprotstavi sovjetskoj invaziji, u šta nije verovao. Procenjivao je da su jedine četiri države, sposobne da se suprotstave SSSR-u bile, pored Jugoslavije, Nemačka, Rumunija i Albanija.

Na Maovo direktno pitanje Bijediću kakvo je zvanično jugoslovensko mišljenje o prirodi američke reakcije u slučaju eventualnog rata (bilo je očito da misli na sovjetsku invaziju na Jugoslaviju), Bijedić je odgovorio da Beograd ne zna kakva bi reakcija u tom slučaju bila, ali je ponovio jugoslovensku spremnost da se brani od bilo čijeg napada. Pokušavajući da pojača takvu poziciju, Bijedić je izneo mali elaborat o značaju Jugoslavije kao nesvrstane zemlje, dovodeći u vezu takav status i eventualnu spremnost drugih zemalja da stanu u zaštitu nezavisnosti Jugoslavije, na šta je Mao lakonski replicirao da „to nije mnogo pouzdano”.⁷⁰ U toj kratkoj i jezgrovitoj rečenici bila je „sadržana sva skepsa kineskog viđenja o ulozi i značaju Pokreta nesvrstanih u hladnoratovskom kontekstu.”⁷¹

Iako nije dobio odgovor koji je možda tražio, Mao se osetio pozvanim da iznese svoje viđenje. Stanovište kineskog lidera je bilo da bi SAD u takvoj situaciji pre mogle da se „izvuku”, kao što je to učinila Velika Britanija

⁶⁹ Isto, 2.

⁷⁰ DAMSP, f 87, f 5, br. 453345, SSIP, Strogo poverljivo, Razgovor predsednika SIV-a, Dž. Bijedića sa predsednikom Mao Ce-tungom, 8. 10. 1975, 3.

⁷¹ Radović S. 2021. 169.

kod Denkerka, ostavivši Francusku na Hitlerovu milost. Poređenje je bilo nesumnjivo dobrim delom sračunato kako bi se napravila paralela između agresivne ekspanzionističke politike nacističke Nemačke nekada, i SSSR-a sada.⁷² Mao je takođe smatrao da posle Vijetnama, Amerikanci nisu spremni na nove vojne žrtve, i da bi se u slučaju sovjetske agresije, povukli pred njom. Na Bijedićevo protivljenje ovakvim prognozama, pomalo nervozno, Mao je izneo prekor da Jugosloveni uvek stvari gledaju sa dobre strane, zanemarujući loše. Argument jugoslovenskog saveznog sekretara bio je da bi takva invazija izazvala nuklearni rat i da je zato isključena, sa čim se Mao nije slagao. „Vi izgleda zatvarate oči pred drugom mogućnošću, ali ja ne želim da zatvaram oči”, rekao je Mao, i dodao da „postoje obe mogućnosti, nuklearni rat i rat konvencionalnim oružjem.” A onda se prešlo na ključni deo razgovora u kome je došlo do najvećeg sukoba dva koncepta — na Bijedićevo izražavanje neverice da bi takav rat bio moguć jer bi posledice bile strašne, Mao je ponudio drugačije viđenje. „(Posledice) neće biti tako strašne, jedino će žrtve biti nešto veće”, hladnokrvno je sumirao. A onda je nastavio u sličnom tonu, priznavši bez ustezanja: „Ja sam uvek bio za rat”. Bijedić nije mogao da odoli da postavi podpitanje šta bi bio smisao takvog rata, što Mao kao da je jedva dočeka, pa je iskoristio priliku da iznese mali ideološki elaborat: „Posle rata, nastupio bi mir pod nebom i komunizmom. Cena nije velika. Danas je stanovništvo sveta inače malo, 3.200.000.000 ljudi. Kada bi pola poginulo, ostala bi milijarda i 600.000.000.”⁷³ A kada dođe komunizam, stanovništvo će brzo narasti na 6 milijardi (...) sadašnja dostignuća u svetu su vrlo mala, a kad zavlada komunizam u celom svetu onda će to biti pravi uspeh. Ali to će postići mladi ljudi, a mi nećemo biti ovde. Eto, kroz 20 godina Deng Sjaoping će imati 92 godine, a ja 102”, bila je ideološki zaokružena celina u Maovoj viziji budućeg sveta.⁷⁴ Na

⁷² Isto.

⁷³ Radilo se o dobro poznatim Maovim tezama. Slično je govorio i u vreme boravka u Moskvi 1957., kada je rekao da je Kina spremna da žrtvuje 300 miliona ljudi za pobedu svetske revolucije. Takođe, naredne godine je na partijskom kongresu rekao nešto slično – da ne treba dizati larmu oko izbijanja novog svetskog rata i da je Kina spremna da žrtvuje polovinu populacije. Ovo je uporedio sa sličnim epizodama kroz istoriju kada je Kina navodno gubila polovinu stanovništva, što je samo trebalo da legitimizuje njegove radikalne predstave. – Chang J. 2005. 439.

⁷⁴ DAMSP, f 87, f 5, br. 453345, SSIP, Strogo poverljivo, Razgovor predsednika SIV-a, Dž. Bijedića sa predsednikom Mao Ce-tungom, 8. 10. 1975, 5-6.

kraju, verovatno osetivši dozu zbunjenosti koja je morala doći sa druge strane stola, dodao je: „Eto, ovo smo samo ćaskali o budućnosti, a neka Bog pomogne vama i Evropi.” Na to Bijedić nije ostao bez komentara, primetivši da nema Boga, već da budućnost pripada ljudima koji je stvaraju svojim naporima i razumnom politikom. „Tačno, ljudi su Bog”, konfučijanski pomirljivo je prihvatio Mao.

Nemamo uvid u kasnija detaljnija tumačenja ovog razgovora u Beogradu, ali moralo je biti jasno da su Maove pozicije ostale nepomirljive, kao i da je ostareli Mao pred odlaskom sa političke scene. Susret je u tom smislu više bio kuriozitet no što je bio važan za prirodu jugoslovensko-kineske saradnje. Beogradu je samo ostalo da sačeka da se posle Maove smrti steknu uslovi za širu promenu kineske spoljne politike.

Važno je načiniti i napomenu o gestu koji je Mao, posle jednoipčasovnog susreta sa Bijedićem, učinio, a koji je kineska strana naglasila kao posebno važan, što je preneseno u izveštaju jugoslovenske ambasade: „(Mao je) ispratio Bijedića do vrata, držeći ga za ruku, što on nikada ne radi jer ima reumatične bolove u nogama i nerado ustaje, a pogotovo teško hoda. To je u poslednje dve godine učinio samo jednom: kada je primio pre mesec dana Le Duana, prvog sekretara vijetnamske partije rada”.⁷⁵ Naglašavanje značaja ovog gesta, inače teško pokretnog kineskog lidera, preduzetog nesumnjivo uz krajnje fizičke napore, bio je način da se prikaže važnost koju je Mao pridavao daljoj kinesko-jugoslovenskoj saradnji. To nije bio bilo kakav gest, po tumačenju kineskog diplomate, to je bio naglašeno prijateljski gest.⁷⁶ Susret Mao-Bijedić bio je jedan od poslednjih susreta koje je Mao imao sa stranim državicima.

Kineski lider umreće godinu dana kasnije, u septembru 1976, a prvi svetski državnik koji će posetiti još uvek nezavršeni Maov mauzolej na godišnjicu smrti 1977., biće upravo jugoslovenski lider, Josip Broz Tito.

⁷⁵ DAMSP, f 77, d 22, br. 448985, Depeša, Peking, 14. 10. 1975, 1.

⁷⁶ Radović S. 2021. 170.

Recepcija i ocena Bijedićeve posete

Poseta je bila očekivano dobro praćena u jugoslovenskoj štampi, koja je sa interesovanjem izveštavala o svim aktivnostima jugoslovenske delegacije.⁷⁷ Posebno je bila interesantna poseta podzemnom atomskom skloništu Da Šan Lan u Pekingu: „Ova ulica je jedna od najprometnijih u Pekingu, i ima 45 većih i manjih prodavnica iz kojih skriveni otvori vode u podzemno sklonište za zaštitu od vazdušnog napada. Prema objašnjenju koje je dato gostima, oko deset hiljada ljudi – koliko ulicom prolazi u najprometnijim časovima – može u slučaju napada iz vazduha da se skloni pod zemlju u roku od pet do šest minuta.”⁷⁸ Posle Pekinga, jugoslovenskoj delegaciji je doček organizovan i u Nankingu i činilo se da je prevazišao čak i doček u Pekingu. Na ulicama se našlo 100 000 ljudi (ceo Nanking je tada imao oko 1,7 miliona). Kinezi su ponosno isticali most na reci Jangce, „ponos i simbol kineskog modernog graditeljstva koji je Bijedića posebno impresionirao”.⁷⁹ Bijedić je obilazak mosta iskoristio da pošalje političku poruku o budućnosti dve zemlje: „Kada govorim o mostu, dozvolite mi da govorim o nizu mostova kojih će ubuduće biti sve više između naroda naših dveju zemalja i koji će predstavljati mostove prijateljstva i saradnje.”⁸⁰

Tokom Bijedićeve posete, kineska sredstva informisanja su redovno izveštavala o boravku jugoslovenske delegacije. Najvažniji partijski list „Ženmin Žibao” pisao je pohvalno o nezavisnoj jugoslovenskoj poziciji

⁷⁷ Ovako je *Borba* pisala o Bijedićevoj poseti komuni opštenarodne odbrane, tj. narodne milicije koja ima jednu diviziju 16 000 članova (komuna ima 82 000 stanovnika) i naoružanje, uključujući bacače od 82 milimetra. Kao i druge komune u Kini, a ima ih oko 50 000, ‘Crvena zvezda’ je jedna zaokružena celina u svakom pogledu - ekonomskom, administrativnom, kulturnom i slično, sa razvijenom infrastrukturom. Potpredsednik vlade Vang Čen je to objasnio duhovitom upadicom da komuna praktično ima sve, osim ministarstva odbrane i inostranih poslova. „Poseta narodnoj komuni ‘Crvena zvezda’“, *Borba*, 8. 10. 1975, 1.

⁷⁸ „Razgovori Bijedića sa Teng Hsjao Pingom”, *Politika*, 8. 10. 1975, 1.

⁷⁹ *Borba* je detaljno izvestila o mestu na reci Jangce koji je impresionirao Jugoslovene: „Most na Jangceu bio je dug više od 6700 metara. Ovaj most, građen isključivo sopstvenim snagama između 1960. i 1969. godine, ima dva nivoa - za železnički i drumski saobraćaj. Na drumskom putu mogu istovremeno da prolaze kamioni u četiri reda, a na železničkom je dvostruki kolosek. Stubovi visoki su 80 metara, od čega deset iznad vode, trideset pet u vodi i trideset pet u mulju, što svedoči o izvanredno teškim uslovima pod kojima je građen.” – „Poseta Nankingu“, *Borba*, 10. 10. 1975, 1.

⁸⁰ „Poseta Nankingu“, *Borba*, 10. 10. 1975, 2.

i o uspesima koje je Jugoslavija postigla u privrednom razvoju.⁸¹ Na državnoj TV i na radiju emitovan je veći broj priloga o Jugoslaviji, kao i dokumentarni film „Od zore do mraka”.⁸² Sveukupno posmatrano, prostor koji je posvećen Jugoslaviji bio je zadovoljavajući, uz posebno naglašavanje prijateljskog karaktera posete i navođenje „tradicionalnog prijateljstva dva naroda i dve zemlje”.⁸³ Posle nedelju dana boravka u Kini, Bijedić je svečano ispraćen iz Pekinga.

Za šire sagledavanje značaja Bijedićeve posete, treba uzeti u obzir nekoliko faktora. U čisto spoljnopolitičkom pogledu, vredi zapaziti da je Bijedić pored NR Kine, posetio i DR Vijetnam, Indiju i Šri Lanku, uz razgovore koje je vodio da predstavnicima Indije, Burme, Singapura, i Irana. Širokom diplomatskom aktivnošću u regionu Azije, Jugoslavija je pokazivala svoj interes za unapređenjem odnosa sa ovim delom sveta. No, susretom sa indijskom premijerkom Indiom Gandhi u povratku, podvlačio se značaj jugoslovensko-indijskih odnosa i vršena je fina kalibracija ravnoteže u jugoslovenskoj azijskoj politici.⁸⁴ *Međunarodna politika* je možda pomalo pompezno pisala da je ovakav front saradnje svedočio o „velikom ugledu Jugoslavije”, i značaju politike nesvrstanosti u globalnim odnosima, kao i da je ova poseta otvarala mogućnosti za veće jugoslovensko prisustvo u Aziji — ovo potonje je svakako bilo tačno.⁸⁵ „Jugoslovenski uticaj u Aziji 1975. bio je možda čak i na svom vrhuncu – Jugoslavija je konačno imala dobre odnose i sa Indijom, i sa Vijetnamom i sa Kinom, uprkos stanju njihovih međusobnih odnosa, i to nije morala da krije, naprotiv, posetama trima prestonicama demonstrirala je svoj interes za saradnjom sa sve tri države,”⁸⁶ — ocena je koja i dalje stoji, ali za čiju potpuniju potporu je potrebno sačekati rezultate ostalih komparativnih istraživanja koja bi se bavila spoljnom politikom Jugoslavije tokom 1970-ih godina.

⁸¹ DAMSP, f 78, d 12, br. 449636, SSIP, Inostrana štampa o poseti predsednika SIV Džemala Bijedića NR Kini, 17. 10. 1975, 2.

⁸² DAMSP, f 77, d 2, br. 454079, Depeša, Peking, Kineska sredstva informisanja o Jugoslaviji, 10. 11. 1975, 1.

⁸³ Isto, 2.

⁸⁴ „Iscrpni razgovori sa Indiom Gandhi” *Politika*, 16. 10. 1975, 1; „Indira Gandhi: Odlučno protiv spoljnog mešanja i avantura u Aziji”, 2.

⁸⁵ Isović R. „Poseta Džemala Bijedića azijskim zemljama” *Međunarodna politika*, br. 614, 1. 11. 1975, 5.

⁸⁶ Radović S. 2021. 171.

Gledano sa pozicija unutrašnje politike i tadašnjih tumača u Beogradu, poseta se smatrala važnom kao još jedan korak ka budućem priznanju „društvenog bića” Jugoslavije i konačnoj, punoj normalizaciji međupartijskih odnosa sa KP Kine. Dakle, računalo se sa tim da je u pitanju proces koji će svakako evoluirati.⁸⁷ SKJ se i dalje nije pominjao u kineskim istupima, iako se govorilo o velikim rezultatima koje je Jugoslavija postigla u svojoj privrednoj izgradnji, pod vođstvom predsednika Tita. Vredno dopune je ništa manje značajno interno priznanje dobijeno od kineske strane „da se zna šta to znači kada Kina oda priznanje Jugoslaviji u kontekstu naših dosadašnjih odnosa”.⁸⁸ To se odnosilo nesumnjivo na nemogućnost da se takve stvari direktnije komuniciraju, ali je postojala potreba da se neke pozicije razjasne i da ne ostanu nedoumice u pogledu same prirode izjava tog tipa. Takođe, vredno je napomenuti da je Bijedić sklopio važne ekonomske sporazume, što je u tom trenutku posebno bilo važno s obzirom da su se ekonomski odnosi nalazili na silaznoj putanji.⁸⁹

Kada je trebalo sumirati značaj posete i kontekstualizovati je unutar širih spoljnopolitičkih manevara Pekinga, u Beogradu su imali jasne predstave. U različitim diplomatskim izveštajima unutar različitih instanci, prepoznavao se isti zaključak. Iza motivacije Pekinga stajala je antisovjetska agenda, usmerena delom i na pokušaj pridobijanja Beograda. To je potvrđivao jedan važan dokument, izrađen od strane jugoslovenske ambasade u Pekingu, pod naslovom „Kineski ciljevi i metode aktivnosti na liniji psihološkog rata”. U tom dokumentu bila je sadržana temeljna analiza kineskih pozicija, a zaključak je bio nedvosmislen — glavni pokretač kineskog pristupa bila je namera ograničavanja sovjetskog uticaja u regionu Balkana i Mediterana.⁹⁰ To je u izvesnoj meri bilo nepovoljno po Beograd, jer je (primarno) stavljalo kinesko-jugoslovenske odnose u kontekst antagoniziranja sa SSSR-om, i na izvestan način koristilo ih kao monetu za trgovinu unutar šire kineske platforme nadmetanja sa Sovjetskim Savezom. U ambasadi su

⁸⁷ Pokazalo se da je ova vrsta promene ipak morala da sačeka odlazak sa političke i istorijske scene njenog glavnog kreatora i protagoniste – Mao Ce-tdunga, 1976.

⁸⁸ AJ KPR I-5-6/55-5, Služba za spoljnopolitička pitanja, Depeša, Peking, 14. 10. 1975, 10.

⁸⁹ Radović, S. 2021. 239.

⁹⁰ DAMSP, f 77, d 20, br. 454076, Depeša, Peking, 10. 11. 1975, 1.

zaključivali da je Kina na ovaj način i dalje pokušavala da Jugoslaviju uvuče u svoj sukob sa SSSR-om i da sovjetsko-jugoslovenske veze taj način optereti.⁹¹

I na kraju, vredi napomenuti kako je izgledalo kinesko viđenje Jugoslavije posle ove posete, do kog je moguće doći posredno, preko američkih izvora. U razgovorima koje su kineski zvaničnici vodili sa Amerikancima krajem oktobra iste godine, provejavala je stalna zabrinutost u vezi sa jugoslovenskom inherentnom nestabilnošću što ju je, po viđenjima sagovornika, činilo slabom i podložnom sovjetskoj intervenciji. U razgovoru između Deng Sjaopinga i Henrija Kisindžera, na videlo je ponovo izbila snažna kineska zabrinutost za budućnost Jugoslavije, sa čim se slagao i Kisindžer. On je tom prilikom izrazio bojazan da bi posle Titove smrti, pod uticajem SSSR-a, moglo da dođe do separatizma unutar Jugoslavije. Sa ovim se slagao Deng, koji je izneo da su Kinezi tokom Bijedićeve posete, došli do saznanja da je ista zabrinutost postojala i kod Jugoslovena,⁹² iako na osnovu jugoslovenske građe nije najjasnije ko im je i kako preneo ovu zabrinutost. Ostaje mogućnost da je to učinjeno u neformalnim susretima o kojima nisu sačuvani zapisi ili je u pitanju bio Dengov blef. Ujedno, Deng je smatrao da Jugoslaviju treba naoružavati s obzirom da će se Jugosloveni „dokle god budu imali oružje — boriti”, za šta je Kina bila posebno zainteresovana.⁹³ Slične sumnje u pogledu budućnosti Jugoslavije izneće i Mao Ce-tung u razgovoru sa Džeraldodom Fordom, u decembru iste godine, rekavši u jednom trenutku, kada se poveo razgovor o Jugoslaviji, da sumnja u jedinstvo zemlje posle Tita, „jer je sastavljena od toliko bivših država”.⁹⁴

Sve to značilo je u konačnici da Bijedićeva poseta nije uspela da razuveri Kineze u njihovom viđenju stanja stvari po pitanju stabilnosti i budućnosti Jugoslavije, i ne samo to, već da gotovo nisu bili učinjeni nikakvi pomaci u tom pogledu. Jugoslavija je za njih ostala važna zemlja sa kojom su želeli da grade bliže odnose i veze, ali i inherentno nestabilna,

⁹¹ Isto.

⁹² FRUS 1969–1976 Volume XVIII, China 1973–1976, Memorandum of Conversation Beijing, October 21, 1975, 782-3.

⁹³ Isto, 783-4.

⁹⁴ Kissinger H. 1999. 893.

kako unutarpolitički, tako i spoljnopolitički, što se nikako nije trebalo gubiti iz vida. Takođe, nije bilo iznenađujuće što su se kineska i američka strana slagale oko ovih uvida, s obzirom da je tokom 1970-ih došlo do približavanja dve zemlje i na liniji antisovjetskih agendi – i potiskivanja sovjetskog uticaja na širem azijsko-evropskom prostoru.⁹⁵ Zastrašivanje Beograda sovjetskom intervencijom bilo je u službi podsticanja otpora sovjetskoj politici na Balkanu.

Zaključak

Posle Bijedićeve posete, očekivanja od dalje saradnje sa Pekingom u Jugoslaviji su bila velika. Smatralo se da je učinjen važan korak u pravcu jačanja veza između Pekinga i Beograda. Ipak, okolnosti su bile takve da su onemogućile da u narednim mesecima poseta donese značajnije plodove, s obzirom da je u Kini u narednim mesecima došlo do velikih kadrovskih promena. U januaru 1976. godine umro je Džou Enlaj, a to je bio samo prvi u nizu odlazaka visokih kineskih rukovodilaca koji su gradili državu posle Drugog svetskog rata. Serija napuštanja političke scene najviših funkcionera zaključena je sa Maovom smrću u septembru 1976. godine, posle čega su jugoslovensko-kineski odnosi stupili u potpunosti na novi kolosek. Već naredne godine, u posetu je konačno otišao i jugoslovenski predsednik Tito.⁹⁶ U tom vremenskom ključu posmatrano, Bijedićeva poseta je do izvesne mere izgubila na značaju zbog okolnosti na koje nije mogla da utiče. Ipak, ostala je kao važna epizoda u bilateralnim odnosima dve zemlje.

⁹⁵ O kvazi-savezu između SAD i NR Kine u ovom periodu piše i Kisindžer: „Od tada nadalje (posle Niksonove posete, prim. aut.) Peking više nije pokušavao da ograniči ili ispipava granice američke moći, kao što je bilo pre posete predsednika Niksona. Umesto toga, novi proklamovani cilj Kine bio je da uključi SAD kao protivtežu ‘polarnom medvedu’, posredstvom specifičnog strateškog plana.” Li D. et. al. 2018. 260-61.

⁹⁶ Radović S. 2015. 251-276.

Summary

Džemal Bijedić's visit to the People's Republic of China in 1975

The visit of Džemal Bijedić to the People's Republic of China was the most significant diplomatic exchange between Yugoslavia and China before President Josip Broz Tito's visit in 1977. Despite a notable discrepancy in the number of delegations dispatched from China to Yugoslavia compared to the number of delegations sent from Yugoslavia to China, a consensus was reached to organize Bijedić's visit to China to enhance the bilateral relations between the two states. The visit was significant as it provided an opportunity to address and discuss significant trends and challenges in cooperation. Additionally, it laid the groundwork for fostering a more sustainable economic exchange. Also, Džemal Bijedić, one of the last world politicians who had that opportunity, met and talked with Chinese leader Mao Ce-tung. The Bijedić-Mao dialogue holds particular significance because it provides significant insights into the cognitive processes and inner world of the elderly Chinese leader during his final years, characterized by an enduring antagonism and a steadfast adherence to a Manichean worldview. Furthermore, the visit underscored the significance of the Balkans within the frame of China's antisoviet policy. This approach received renewed momentum during the mid-1970s, primarily because of the end of the Vietnam War and China's apprehensions of encirclement by the Soviet Union. During the visit, antisoviet rhetoric was widely used in meetings with the aim of persuading Yugoslavs that the USSR was the main threat to their security. However, Yugoslavs kept their stance that bilateral relations between Belgrade and Beijing should not be grounded to the detriment of third states.

IZVORI

a) Neobjavljeni izvori

Arhiv Jugoslavije, Beograd (AJ).

Fond: Kabinet predsednika republike (KPR)

Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Srbije (DAMSP).

Fond: Politička arhiva, fond o Jugoslaviji i Kini

b) Objavljeni izvori

The Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969–1976 Volume XVIII, China 1973–1976.

c) Štampa

Politika, Beograd.

Međunarodna politika, Beograd.

Borba, Beograd.

LITERATURA

a) Knjige

Bogetić D. 2015. *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975*. Beograd.

Chang, J., Hallida, J. 2005. *Mao, The Unknown Story*. Knopf.

Chi-kwan Mark. 2011. *China and the World since 1945. An International History*. Routledge.

Gaddis J. 2006. *The Cold War: A New History*. Penguin.

Garver, J. W. 2016. *China's Quest, The History of the Foreign Relations of the People's Republic of China*. Oxford University Press.

Jevtić B. 1976. *Međunarodna uloga nesvrstanosti*. Beograd.

Kamberović H. 2017. *Džemal Bijedić, politička biografija*. Sarajevo.

Kissinger H. 1999. *Years of Renewal*, Simon & Schuster.

Li, D, Xia Y. 2018. *Mao and the Sino-Soviet Split, 1959-1973. A New History*. Lexington Books.

Lüthi, L. M. 2020. *Cold Wars, Asia, the Middle East, Europe*. Cambridge University Press.

Ouimet, M J. 2003. *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*. The New Cold War History.

Petković R. 1979. *Velike sile i politika nesvrstavanja*. Zagreb.

Vogel E. 2013. *Deng Xiaoping and the transformation of China*. The Belknap Press.

Vučković Č. 1981. *Nesvrstani u podeljenom svetu*. Rad.

Teiwes, F., Sun, W. 2007. *The End of the Maoist Era, Chinese Politics During the Twilight of the Cultural Revolution 1972-1976*, An East Gate Book.

Terril, R. 1980. *Mao, A biography*, Harper Low Publishers.

Young J., Kent J. 2003. *International Relations Since 1945*. Oxford University Press.

b) Članci u časopisima i zbornicima radova

A. James Gregor, Maria Hsia Chang. 1979. "Anti-confucianism: Mao's Last Campaign", *Asian Survey*, Vol. XIX, No. 11, 1074.

Lüthi, L. 2016. „The Non-Aligned Movement and the Cold War, 1961-1973, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 18, No. 4. 98-147.

Radović, S. 2022. „Jugoslavija i triangularna diplomatija”. *Montenegrin Journal for Social Sciences*, Volume 6. 2022. Issue 2. Podgorica. 249-271.

Radović, S. 2021. „Glavni institucionalni problemi u jugoslovensko-kineskoj ekonomskoj saradnji 1970-ih”. u: *Značaj institucionalnih promena u ekonomiji Srbije kroz istoriju – zbornik radova*. Beograd: Centar za ekonomsku istoriju, Institut ekonomskih nauka. 233-253.

Radović, S. 2015. „Poseta Josipa Broza Tita NR Kini 1977.godine. u: *Belgrade Historical Review*, Vol VI (2015). 251-276.

Radović, S. 2023. „Sino-Yugoslav Relations in the 1970s: Yugoslav Perspective in: *China, Yugoslavia and Socialist Worldmakings: Convergences and Divergences*, *Annales ZRS*, Koper. 137-162.

Čavoški, J. 2019. „Čuvajući 'duh Helsinkija': Jugoslavija i kontinuitet KEBS-a 1975-1976”. *Tokovi istorije*,1, 145–176.

Wu Y. 2023. China's Attitude Towards Non-Aligned Policies in Third World Countries (1961-1976): A Historical Study Based on the People's Daily, Perspective in: *China, Yugoslavia and Socialist Worldmakings: Convergences and Divergences, Annales ZRS, Koper*. 221-264.

Yang, K., Xia, Y. 2010. „Vacillating between Revolution and Détente: Mao's Changing Psyche and Policy toward the United States, 1969–1976, *Diplomatic History* Vol. 34, No. 2. 395-423.

Zubok, V. 2008. „The Soviet Union and detente of the 1970s, *Cold War History*, 8(4). 427–447.

c) Radovi objavljeni u elektroničkom obliku i mrežno dostupni

Močnik, J. 2008. United States-Yugoslav Relations, 1961-80: The Twilight of Tito's Era and the Role of Ambassadorial Diplomacy in the Making of America's Yugoslav Policy. Available on: https://etd.ohiolink.edu/acprod/odb_etd/ws/send_file/send?accession=bgsu1206322169&disposition=inline

Radović, S. 2021. „Kineska politika otvaranja i Jugoslavija (1969-1980)”. Dostupno na: https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/19027/Disertacija_12184.pdf?sequence=1